

**ЕТТІ ҚАЙТА ӨНДЕУ ӨНЕРКӘСІБІ КӘСІПОРЫНДАРЫНЫҢ
БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН АРТТЫРУ ФАКТОРЛАРЫ**

**FACTORS FOR INCREASING COMPETITIVENESS
OF MEAT PROCESSING ENTERPRISES**

**ФАКТОРЫ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ
МЯСОПЕРЕРАБАТЫВАЮЩЕЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ**

Ж.М. ҚАЛПАҚПАЕВА *

Э.Ф.К.

М.М. САУРАНОВА

Э.Ф.К.

Г.Б. САХАНОВА

Ph.D

Алматы технологиялық университеті, Алматы, Қазақстан

**автордың электрондық поштасы: ali512@mail.ru*

ZH.M. KALPAKPAEVA *

C.E.Sc.

M.M. SAURANOVA

C.E.Sc.

G.B. SAKHANOVA

Ph.D

Almaty Technological University, Almaty, Kazakhstan

**corresponding author e-mail: ali512@mail.ru*

Ж.М. ҚАЛПАҚПАЕВА *

К.Э.Н.

М.М. САУРАНОВА

К.Э.Н.

Г.Б. САХАНОВА

Ph.D

Алматинский технологический университет, Алматы, Казахстан

**электронная почта автора: ali512@mail.ru*

Аңдатпа. Ет және ет өнімдері Қазақстанда ерекше орын алады, өйткені олар тарихи тұрғыдан басты ұлттық өнімдердің бірі болып табылады және өмір сүру үшін қажетті ақуыз көзі болып табылады. *Мақсаты* – АӨК ет өңдеу саласында өнімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыру бойынша негізгі жолдарды әзірлеу. Ет өңдеу саласы - агроөнеркәсіп кешеніндегі негізгі салалардың бірі. Оның құрылымы айтарлықтай статикалық, өйткені ол екі өзара байланысты элементтерден тұрады – азық-түлік нарығына тәуелді мал шаруашылығы және ет өңдеу кәсіпорындарынан. Өдістері-салыстырмалы, статистикалық-экономикалық және жүйелік талдау, логикалық жалпылау. *Нәтижелер* – мал шаруашылығын дамыту үшін жоғары әлеуетке ие Қазақстан ет өңдеу секторының әлемдік көшбасшыларының қатарында болуы мүмкін. Бұл міндетті шешу үшін қайта өңдеу кәсіпорындарының, оның ішінде ет өңдеу кәсіпорындарының экономикалық базасын күшейту және ет өңдеу секторының әлемдік тауар нарығында олардың өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін барынша арттыру қажет. *Қортынды* – ет өнімдері саласы агроөнеркәсіптік кешеннің құрылымдық элементі ретінде біртұтас технологиялық тізбектегі тұтас өндірістік-экономикалық жүйенің жұмыс істеуі негізінде қалыптасқан. Елдің ет өңдеу саласын тиімді дамыту үшін өндірістік және экономикалық қатынастардың ұтымды жүйесін құру қажет. Республикада ет өндіру деңгейі халықтың қажеттілігін әлі де қанағаттандырмайды. Республиканың мал шаруашылығы өндіріс пен өңдеудің қарқынды әдістеріне әлі көшкен жоқ.

Abstract. Meat and meat products occupy a special place in Kazakhstan, as they are historically one of the main national products and are a source of protein which is necessary for life. *The goal* is to develop the main ways to increase the competitiveness of products in meat processing industry of the AIC. The meat processing industry is one of the main ones in the agro-industrial complex. Its structure is quite static, as it consists of two interrelated elements - livestock farms and meat processing enterprises that depend on food market. *Methods* – comparative, statistical, economic and system analysis, logical generalization. *Results* – Kazakhstan, which has a high potential for the development of animal husbandry, may be among the world leaders in meat processing sector. To solve this problem, it is necessary to strengthen economic base of processing enterprises, including meat processing enterprises, and to increase the competitiveness of their products in global commodity market of meat processing sector. *Conclusions* – meat industry as a structural element of the AIC has developed on the basis of the functioning of integral production and economic system in a single technological chain. For the effective development of the country's meat processing industry, it is necessary to create a rational system of production and economic relations. The level of meat production in the republic does not yet satisfy the needs of the population. The livestock production of the republic has not yet switched to intensive methods of production and processing.

Аннотация. Мясо и мясопродукты в Казахстане занимают особое место, так как они исторически являются одними из главных национальных продуктов и являются источником необходимого для жизнедеятельности белка. *Цель* – разработка основных путей по повышению конкурентоспособности продукции в мясоперерабатывающей отрасли АПК. Мясоперерабатывающая отрасль – одна из основных в агропромышленном комплексе. Ее структура достаточно статична, так как состоит из двух взаимосвязанных элементов – животноводческих хозяйств и мясоперерабатывающих предприятий, зависящих от продовольственного рынка. *Методы* – сравнительный, статистико-экономический и системный анализ, логическое обобщение. *Результаты* – Казахстан, располагающий высоким потенциалом для развития животноводства, может находиться в числе мировых лидеров мясоперерабатывающего сектора. Для решения этой задачи необходимо усиление экономической базы перерабатывающих предприятий, в том числе мясоперерабатывающих и всемерное повышение конкурентоспособности их продукции на мировом товарном рынке мясоперерабатывающего сектора. *Выводы* – мясопродуктовая отрасль в качестве структурного элемента АПК сложилась на основе функционирования целостной производственно-экономической системы в единой технологической цепи. Для эффективного развития мясоперерабатывающей отрасли страны необходимо создание рациональной системы производственных и экономических отношений. Уровень производства мяса в республике еще не удовлетворяет потребности населения. Животноводство республики еще не перешло на интенсивные методы производства и переработки.

Түйінді сөздер: мал шаруашылығы, ауыл тауар өндірушілері, ет өндірісі, ет өңдеу кәсіпорындары, бәсекелестік, аймақтар, сату, тиімділік, ресурстар, әлеует.

Key words: livestock farms, rural producers, meat production, meat processing enterprises, competition, regions, sales, efficiency, resources, potential.

Ключевые слова: животноводческие хозяйства, сельские товаропроизводители, производство мяса, мясоперерабатывающие предприятия, конкуренция, регионы, сбыт, эффективность, ресурсы, потенциал.

Кіріспе. Нарықтық қатынастарды кеңейту және тереңдету, сондай-ақ Қазақстанның ДСҰ-ға қатысу және әлемнің неғұрлым дамыған 50 елінің қатарына кіру міндеттерін шешу елді экономикалық дамудың әртүрлі деңгейі бар елдердің мүдделері бетпе-бет келетін әлемдік экономикаға сөзсіз жетелейді. Агроөнеркәсіптік кешенді дамыту үшін жоғары әлеуеті бар Қазақстан ауыл шаруашылығы өнімін өндіру және қайта өңдеу бойынша әлемдік көшбасшылардың қатарында болуы мүмкін [1].

Осы мақсатқа қол жеткізу үшін қайта өңдеу кәсіпорындарының, оның ішінде ет өңдеу кәсіпорындарының экономикалық базасын күшейту және ет өңдеу секторының әлемдік тауар нарығында олардың өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін барынша арттыру қажет. Өткізу нарықтары үшін бәсекелік күрестегі артта қалу қазақстандық ресурстық әлеует неғұрлым жоғары технологиялық өндірістер неғұрлым бәсекеге қабілетті түпкілікті өнім өндіруге мүмкіндік беретін, оның елеулі үлесі ресурс жеткізетін

елдерге экспортталатын, олардың өнімдерінің әлемдік нарыққа шығуын азайтатын және халықаралық нарықтық кеңістікте түйінді позицияларды берік иеленетін озық елдермен экономикалық алшақтықты ұлғайтатын, дамыған нарықтық экономикасы бар елдердің мүддесінде «жұмыс істейтінін» білдіреді.

Материал мен зерттеу әдістері. Ет өнімдерінің жетіспеушілігін басқа аймақтардан импорттау және жеткізу арқылы өтеу азық-түлік қауіпсіздігіне қауіп төндіреді. Сондықтан, шикізат – ет өндірушілер жұмысының тиімділігін қамтамасыз етуден басқа, ет өңдеу кәсіпорындарының бәсекеге қабілеттілігін арттыру қажет. Оны шешу түбегейлі жаңа экономикалық негізде – ет нарығындағы барлық кәсіпорындардың шаруашылық жүргізудің әлеуметтік бағдарланған нарықтық жағдайларына жедел бейімделуі және ең алдымен олардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру арқылы жүзеге асырылуы тиіс.

Ет және ет өнімдерін өндіретін кәсіпорындардың бәсекелестік позициясы мемлекеттік құрылымдар мен жергілікті басқару органдарын қолдауға байланысты. Мемлекет тарапынан қолдау мал шаруашылығы фермаларының тиімділігін және ет өңдеу кәсіпорындарының өніміне сұранысты арттыруға бағытталуы тиіс [2].

Қазіргі уақытта Қазақстанда өндірілетін ауыл шаруашылығының жалпы өнімінің 45%-ы мал шаруашылығына тиесілі. Агро-өнеркәсіптік кешенді дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған шеңберінде мал шаруашылығы саласындағы инвестициялық жобаларды субсидиялауға шамамен 30% немесе 35,9 млрд. теңге бағытталды. Қазақстанда ет өңдеу саласын мемлекеттік қолдау осы сала кәсіпорындарының бәсекеге қабілеттілігі мен өнімділігін арттыруға, кооперацияны күшейту арқылы ет өнімдерін дайындау және қайта өңдеу жүйесін қамтитын ет өңдеу секторының инфрақұрылымын кешенді дамытуға, қаржылық сақтандыру, ақпараттық-маркетингтік, сервистік және ғылыми қамтамасыз етуді дамытуға бағытталған.

Нәтижелер және оларды талқылау. Жаңа тәсіл ет өндірісінің бірыңғай технологиялық конвейеріне көптеген шағын фермалардың қатысуын қарастырады. Отбасылық фермерлер мал өсірумен және бордақылауға арналған бұқашықтарды алумен, өнеркәсіптік бордақылау алаңдарымен – қарқынды бордақылаумен, ет комбинаттарымен – малды өнеркәсіптік союмен,

дайын өнімді терең өңдеумен және өткізумен айналысады.

Республикада ет өндірісін ұлғайту және оның тиімділігін арттыру мал шаруашылығы саласы үшін берік жемшөп базасын мүмкін емес. Жануарлардың ет өнімділігінің деңгейі, оларды өсіру және бордақылау мерзімдері, еттің өзіндік құны көбінесе жемшөп базасының жағдайына, жемшөп өндірісінің құрылымына, дақылдардың өнімділігіне, дайындалған жемді сақтау сапасы мен әдістеріне байланысты болады [3]. Республика шаруашылықтарында жемшөп дақылдарының, шөпке арналған бір жылдық және көп жылдық дақылдардың, сүрлемге арналған жүгерінің және жасыл азықтың өнімділігі төмен болып қалуда және мал шаруашылығы саласына қажетті ірі, шырынды және құрама жемшөптердің мөлшерін қамтамасыз етпейді [4]. Республикада азық өндіру Солтүстік Қазақстан, Батыс Қазақстан, Алматы, Қарағанды облыстарында дамыған (мұнда нақты көлем индексі республикаға қарағанда жоғары).

317 мың гектарға (3,6 млн гектарға дейін) жемшөп дақылдарының егістік алқабы ұлғайтылды – сүрлем, көп жылдық және бір жылдық шөптер, шабындық жерлердің ауданы қазір 5,1 млн гектарды құрайды. Жеке қосалқы шаруашылықтардың мал жаю үшін бөлінген жайылым алаңы – 21 млн га: фермерлерге мемлекеттік ресурстардан азық-түлік және жемшөп астығын кепілді жеткізу түрінде қолдау көрсетіледі, малшылар мен құс өсірушілерге 100 мың тоннадан астам. Елде жоңышқа, бидай шөптері, беде өсіріледі, мамандар клеверге назар аударуды ұсынады, оның ішінде ақ (жылдық), сары (екі жылдық), тәтті жоңышқа. Донник, кез-келген бұршақ сияқты, топырақты азотпен қанықтыруға көмектеседі, дәнді және басқа дақылдардан, соның ішінде күріш, мақта, көкөністер мен картоптан кейін оны жақсартарды. Бүгінгі таңда қарашірік мөлшері жоғары елдің жер алаңдары 1,6 млн гектардан 255,5 мың гектарға дейін төмендегенін ескерсек, бұл өте маңызды, Қазақстанда негізінен қарашірік мөлшері төмен топырақ басым (73%-ға дейін) және бұл мал шаруашылығы үшін жақсы жемшөп базасы.

Импорттық дәрумендерді, балық ұнын пайдалануға негізделген қазіргі заманғы құрама жем өндірісін қалыптастыруды отандық деңгейде дамыту орынды. Бірақ бұл жеке қосалқы шаруашылықтар емес, атап айтқанда қазіргі заманғы индустриялық фермалар қажет болады, олар

қазіргі заманғы АӨК-нің тірегіне айналуға тиіс. Астық пен сабанға жинау кезінде дәнді және дәнді-бұршақты дақылдар тобында сұлы, арпа, бидай, бұршақ және ноқат ең жоғары түсімділікті қамтамасыз етеді. Бұл аймақтағы негізгі жемшөп дақылдары кейіннен жемшөп пен құрама жем өндіру үшін өсірілуі керек. Дәнді дақылдарды егу үшін пайдаланған кезде сұлы, арпа, бұршақ-сұлы, бұршақ-арпа және бұршақ-бидай қоспалары ең жоғары өнімділікті қамтамасыз етеді. Жемшөп балансында жемдік астық үлесінің артуы олардың белгілі бір даму кезеңдерінде әлемнің экономикалық дамыған елдерінің көпшілігіне тән.

Бұл процестің негізі екі фактор болып табылады. Олардың бірі – мал шаруашылығының, шошқа шаруашылығының және құс шаруашылығының астықты тұтынатын салаларының үлес салмағын арттыру. Тағы бір фактор - мал шаруашылығының барлық салаларын интенсификациялау, оның құрамдас бөлігі қарқынды тамақтандыруға көшу болып табылады. Мал мен құстың мол рационында астық жемінің рөлі олардың азықтың салмақ бірлігіне шаққандағы энергия мен сіңірілетін қоректік заттардың көп мөлшерімен сипатталатындығымен анықталады.

Құрама жем өнеркәсібінде өңделетін астық шикізатының көлемі үлкен емес, жемдік астықтың едәуір бөлігі [5]. Облыстар бойынша өндірістік қуаттарды пайдалану 55-88% шегінде ауытқиды, бұл жұмыс істеп тұрған кәсіпорындарда құрама жем өндірісін ұлғайту бойынша пайдаланылмаған резервтердің болуын көрсетеді. Өңдеу кезінде астық шикізатын пайдалану тиімділігі тек ақуыз қоспаларымен ғана емес, сонымен қатар өңдеуге бөлінетін шикізаттың құрылымымен де анықталады. Құрама жемде пайдаланылатын жемшөп шикізатының құрылымы ұтымды емес және табын құрылымын ескере отырып, республиканың мал шаруашылығы үшін қажетті шикізатқа сәйкес келмейді.

Мәселен, астық компоненттерінің жалпы балансында жүгерінің үлес салмағы нормативтер бойынша 35 және 5%-ға қарсы 6%-ды, дәнді-бұршақты 0,1%-ды құрайды, бұл оларға деген қажеттілікті тиісінше 34 және 42%-ға қанағаттандыруды қамтамасыз етеді.

Нәтижесінде олар әдетте дәнді дақылдардың басқа түрлерімен ауыстырылады [6]. Аса құнды тамақ шикізаты мен экспорттық тауарды жоғары ақуызды қазақстандық бидайды оған қанағаттандырылмаған сұраныс жағдайында азыққа пайда-

лану экономикалық тұрғыдан орынсыз болып көрінеді. Сондай-ақ, бидайдың өнімділігі төмен және негізгі жемдік дақылдардан едәуір төмен екенін ескермеуге болмайды.

Сондай-ақ, құрама жемге стандартты емес Жарма дақылын пайдалану да теріс болып табылады, оны бағалау құрама жемге бағаны арттырады, дегенмен құрама жемнің тағамдық құндылығы мен сапасы жоғарыламайды [6 қараңыз].

Агробизнес субъектілеріне сатып алынған жемшөп дақылдарының тұқымдары, минералдық тыңайтқыштар мен пестицидтер құнының жартысы субсидияланады, су беру жөніндегі көрсетілетін қызметтердің құнын арзандатуға субсидиялар су тарифіне қарай 85%-ға дейін беріледі. Жемшөп өндірісі саласын техникалық қайта жарақтандыру үшін жемшөп дайындайтын техниканың, тіркемелі және аспалы жабдықтың 41 түрі бойынша құнынан 25-50% мөлшерінде инвестициялық субсидиялар беріледі. Қазіргі заманғы суару жүйелерін пайдалануды ынталандыру үшін суару жүйелері құнының 50% мөлшерінде инвестициялық субсидиялар беріледі.

Мал шаруашылығын қолдау үшін өткен жылдан бастап жергілікті бюджет қаражаты есебінен жемшөп құнын арзандату түріндегі мемлекеттік қолдаудың жаңа құралы қосымша енгізілді. Мемлекеттік қолдаудың бұл құралы ауыл тауар өндірушілері үшін аналық мал басын азықпен қамтамасыз ету мәселелерін нақты өңірлік шешуге бағытталған [7].

Субсидия көлемі 1 бас аналық ірі қара малға – 30 мың теңге, жылқы мен түйеге – 20 мың теңге, қойға – 5 мың теңге. Келешекте 2030 жылға қарай суармалы жерлердегі дақылдардың егіс алаңын 3 млн гектарға дейін ұлғайту жоспарланып отыр, Қазақстанда қауіпті табиғи дүлей құбылыстар мен жазатайым оқиғалардың салдарынан аурулар мен малдың жоғалуы кезінде тәуекелдерді жабуды көздейтін мал шаруашылығында ерікті сақтандыру енгізілді [8].

Жергілікті жерлердегі проблемаларды практикалық шешу ет өндіретін ірі мамандандырылған шаруашылықтарды ұйымдастыру болып табылады. Мемлекет мал шаруашылығы өнімдерін өндірушілерге ортақ өндірістік міндеттерді жақсарту және тиімді шешу мақсатында оларды одақтарға, қауымдастықтар мен кооперативтерге біріктіру үшін жәрдем көрсетуге тиіс.

2021 жылғы қаңтардан қыркүйекке дейін мал шаруашылығы секторындағы жалпы өнім көлемі 2 244,7 млрд.теңгеге

жетті, 2020 жылғы ұқсас кезеңде өнім шығару көлемінің 3,7%-ына артық, Қазақстанның он өңірінде мал шаруашылығының өсуі тіркелді. 2021 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша шаруашылықтардың барлық санаттарында ірі қара мал басы 4,7%-ға, сиыр еті (361,3 мың т), 1,6%-ға қой еті (101,6 мың т), 6,2%-ға жылқы еті (97,6 мың т), 21,3%-ға құс еті (208,5 мың т), шошқа еті өндірісі 3,6%-ға өсті.

Сүт бойынша импорт алмастыруды төмендету және сүт өңдеу кәсіпорындарын шикізатпен қамтамасыз ету мақсатында 2021 жылғы 20 қазандағы жағдай бойынша 3 Өнеркәсіптік сүт-тауар фермасы (Ақмола, Қостанай, СҚО) және 10 отбасылық сүт-тауар фермасы (Ақмола, Алматы, Қостанай, Павлодар, СҚО, Шымкент қаласы) пайдалануға берілді. 2021 жылдың 1 қазанына республикаға асыл тұқымды 15 498 бас ірі қара әкелінді, оның ішінде сүтті тұқымдар – 1 735 бас, сүтті-етті – 3 611 бас, етті тұқымдар – 10 152 бас.

Сыртқы нарықтардың әлеуетін және өндірістің ішкі мүмкіндіктерін талдау мен салыстыру негізінде етті мал шаруашылығы агроөнеркәсіптік кешенді дамытудың негізгі ұзақ мерзімді басымдығы болып айқындалды [9]. Бәсекелік артықшылықтар 180 млн га жайылымның (оның ішінде 58 млн га пайдаланылады); еңбекке қабілетті ауыл халқының 3,8 млн адамы (оның ішінде ауыл шаруашылығында 1,3 млн адам жұмыс істейді); жалпы импорты жылына 2 млн тоннадан асатын негізгі өсіп келе жатқан нарықтарға жақын; жемшөп базасын, оның ішінде суармалы жерлерді дамыту үшін шексіз әлеуеті бар дамыған өсімдік шаруашылығы (2021 жылға қарай суармалы жерлердің алаңы 2 млн гектарға дейін жеткізілетін болады, 2030 жылға қарай 3 млн га).

Ангус асыл тұқымды фермалары 2021 жылдың желтоқсан айындағы жағдай бойынша 2 373 жас малды сатылымға шығарды. Жалпы, 2021 жылы еліміздің репродукторлары 9 610 ангустан (2020 жылы 18 455) сатты. Қазақстандағы ангустұқымды малдың жалпы саны 2021 жылдың 1 желтоқсанына 155 288 басқа жетті. Асыл тұқымды малдың үлесі – бүкіл ел бойынша 880 шаруашылықта 110 000 бас. Асыл тұқымды малдың едәуір бөлігін Алматы облысы - 22 514 бас, Ақтөбе облысы - 21 108, Ақмола облысы – 12 582 мал ұстайды.

Республикада «қызыл» етпен (құс етінсіз) жұмыс істеуге маманданған 175 ет өңдеу кәсіпорны жұмыс істейді. Жылдық жиынтық қуаты – 248 мың тонна ет. Елдің

ет өңдеушілерінің негізгі проблемасы шикізаттың жетіспеушілігі болып табылады, 2020 жылы елдің ет өңдеу кәсіпорындарының орташа жүктемесі 55%-ды құрады, яғни 135,6 мың тонна ет өңделді. 2020 жылы Қазақстанда 931 404 тонна «қызыл» ет (құс етін қоспағанда) өндірілгенін ескерсек, қайта өңдеу үлесі бар болғаны 14,5%-ды құрады. Ал елдің шұжық өнімдері бойынша ішкі нарығы импортқа шамамен 40% тәуелді.

АӨК дамыту жөніндегі Ұлттық жоба бойынша елдің қайта өңдеушілері шикізаттың, өнім мен азық-түліктің тауар нарығында бәсекелесуге мүмкіндік беретін мемлекеттік қолдауға ие болады.

Қазақстанда ет өңдеудің ең ірі қуаттары «Рубиком» ЖШС (Павлодар облысы) – жылына 12 000 тонна ет. Кәсіпорынның табысты дамуының негізі жобалық қуаты жылына 112 мың бас жеке мал шаруашылығы кешені – асыл тұқымды шошқа шаруашылығы болып табылады. Өндірістік үй-жайлар Павлодар және Черноярка ауылдық округтері ауылдарының аумағында орналасқан. Кәсіпорын Павлодар облысының Қашыр және Шарбақты аудандарында 20 мың га алаңда ауыл шаруашылығы дақылдарын өсіреді, бұл өз мал азығын тиеуге мүмкіндік береді. «Рубиком» ет өңдеу бөлімшесі пісірілген, жартылай ысталған, пісірілген-ысталған шұжықтардың, шұжықтардың, сарделкалардың және түрлі деликатестердің 150-ден астам түрін шығарады. Елімізде жылына 7 700 тонна ет өңдейтін қуаты бар «Кублей» ЖШС (Батыс Қазақстан облысы), өндірістік қуаты жылына 7 200 тонна «Актеп» ЖШС (Ақтөбе облысы), «Қайып Ата» ЖШС (Түркістан облысы) – 6 500 тонна, «Бижан МПК» ЖШС (Алматы облысы) – 5 500 тонна, «Kaz Beef» ЖШС (Ақмола облысы) - 5 000 тонна, «Астана Агропродукт» ЖШС (Ақмола облысы) – 5 000 тонна тиімді жұмыс істейді.

Ақмола облысында қазақстандық тігінен интеграцияланған KazBeef компаниясы мал шаруашылығының жолға қойылған толық өндірістік циклін қамтамасыз етеді – жемшөп өндіру мен Ангус және Герефорд тұқымды жоғары өнімді ІҚМ төлін өсіруден бастап ет комбинатында ет өңдеуге дейін. KazBeef жыл сайын ҚР барлық аумағында асыл тұқымды бұқалар мен қашарларды сатуды жүзеге асырамыз.

Бордақылау алаңы ірі қара малды есепке алу жөніндегі американдық арнайы бағдарламамен компьютерлендірілген. Технологиялар канадалық Feedlot health management технологиясына қосылу арқа-

сында бордақылау алаңына қызмет көрсететін Канададан келген мамандар мал санын дрондардың көмегімен есеп-теуден, азықтарды араластыру және тара-тудан бастап ауру малға диагноз қоюға дейін іске қосылады, салмақ, ата-аналар туралы деректер және т.б. бақыланады.

Бордақылау алаңы Global GAP стандарты бойынша сертификат алды, бордақылау алаңында жыл бойы малды желден қорғайтын ашық ауада ұстаудың Солтүстік американдық технологиялары енгізілді. 2021 жылы бордақылау алаңының қуаттылығы 12 мың басты құрады.

KazBeef кәсіпорнының негізгі бағыты Қазақстанның ішкі нарығына, экспортқа – Дубай мен Өзбекстанға түсетін мәрмәр сиыр етін өндіру болып табылады. KazBeef ет өндірушілердің стандартын қолданады – NAMP етті бөлек кесуге кесу үшін. Өнімдер барлық кезеңдерде FSSC 22000 халықаралық стандартының тамақ қауіпсіздігі стандарттарына сәйкес келеді. KazBeef Қазақстанның ет өңдеу компанияларының ТОП-7 құрамына кіреді.

Ет өңдеу саласының тиімді жұмыс істеуі бір-бірімен бәсекелесетін, тұтынушыға ет өнімдерінің алуан түрін ұсынатын көптеген жеке тауар өндірушілерсіз мүмкін емес. Агроөнеркәсіптік кешенде бәсекелестіктің қалыптасуы жағдайында өңдеу саласындағы шағын кәсіпкерлікті дамыту маңызды мәнге ие.

Әлемнің көптеген дамыған елдерінде шағын бизнес экономикада үлкен рөл атқарады. Ұлыбританияда, Германияда экономиканың шағын және орта секторына елдің еңбекке қабілетті халқының 65%-ы, Жапонияда – 80%-ы тартылған. Қазақстанда шағын кәсіпкерлік кеңінен дамуда: ет өңдеу саласы жеке және фермерлік шаруашылықтармен ұсынылған [10].

Еуропа, Канада, АҚШ-тың бірқатар елдеріндегі ет кешенінің тиімділігі ұлттық нарықтардың ет және ет өнімдеріне деген қажеттіліктерін толық қанағаттандыруда, халықтың жан басына шаққандағы тұтыну деңгейі жоғары, жылына 100 кг және одан жоғары.

Дамыған елдерде мал мен құс етінің 90%-дан астамы өнеркәсіптік өңдеуге ұшырайды, бұл шикізатты өңдеудің ілесімі өнімдерін ұтымды және кешенді пайдалануды, озық техника мен прогрессивті технологияны енгізуді, өндірілетін өнімнің сапасы мен бәсекеге қабілеттілігін арттыруды, оның ассортиментін кеңейтуді, еңбек өнімділігін арттыруды және түпкілікті

өнімнің өзіндік құнын төмендетуді қамтамасыз етеді.

Қазақстанда осы бағытта мал шаруашылығы шикізаты соңғы жылдары ауыл тауар өндірушілері құрған шағын кәсіпорындарда, қарапайым технологиямен, сондай-ақ жеке қосалқы шаруашылықтарда аулаларды сою жағдайында қайта өңделді, бұл шикізатпен қамтамасыз етілген өнеркәсіптік кәсіпорындардың жағдайын қиындатады.

Өндірілген өнім мен шикізаттың негізгі бөлігі өнеркәсіптік қайта өңдеусіз тұтынылады, ал елде халық табысының қазіргі өсуін ескере отырып, етті терең қайта өңдеу өнімдеріне сұраныс және жетіспейтін ет өнімдері импорты көлемінің өсуі ұлғаюда.

Қорытынды.

1. Ет өнімдері саласы АӨК-нің құрылымдық элементі ретінде шикізатты, ет және ет өнімдерін, дайын өнімді өндіру, дайындау, қайта өңдеу, тасымалдау, сақтау және өткізу сияқты бірыңғай технологиялық тізбекте тығыз технологиялық және экономикалық байланыстары бар тұтас өндірістік-экономикалық жүйенің жұмыс істеуі негізінде бөлінеді.

2. Қазақстанның аграрлық секторын дамытудың басым бағыттары арасында ет және оны қайта өңдеу өнімдері өндірісін ұлғайту проблемасын шешу уақтылы әрі өзекті болып отыр.

3. Елдің ет өнімдері саласын тиімді дамыту үшін оның қызметінің жоғары түпкі нәтижелеріне қол жеткізуге ықпал ететін өндірістік және экономикалық қатынастардың ұтымды жүйесін құру қажет.

4. Республикада ет өндірудің қалыптасқан деңгейі әлі де халықтың қажеттілігін қанағаттандырмайды, республиканың мал шаруашылығында саланы өндіріс пен қайта өңдеудің қарқынды әдістеріне ауыстыру қамтамасыз етілмеген, бұл осы саланың шикізат дайындауы мен өнім өндірісін едәуір арттырады.

Әдебиеттер тізімі

[1] Калиев Г.А. Вопросы продовольственной безопасности Казахстана. / Калиев Г.А., Молдашев А.Б. // Аграрлық нарықтың мәселелері.- 2021.- №4.- Б.13-22. <https://doi.org/10.46666/2021-4.2708-9991.01>.

[2] Баутина О.В. Тенденции, особенности и экономическая эффективность породного размещения крупного рогатого скота в регионах России / Баутина О.В. // Ауыл шаруашылығы және қайта өңдеу кәсіпорындарының экономикасы. – 2021. -№6.- Б. 13-16.

[3] Калмагамбетов М.Б., Баймуханов А.Б., Шералиева Ж.Е. Влияние оптимального

рациона кормления на выращивание молодняк крупного рогатого скота / Калмагамбетов М.Б., Баймуханов А.Б., Шералиева Ж.Е. // Аграрлық нарықтың мәселелері.- 2021.- №2.- Б.100-107. [https:// doi.org/10.46666/2021-2.2708-9991.12](https://doi.org/10.46666/2021-2.2708-9991.12).

[4] Омбаев А.М. Зоотехнический и биохимический контроль за полноценностью кормления / А.М.Омбаев, Н.А.Жазылбеков, М.Б.Калмагамбетов, М.А.Кинеев, Б.М.Кошен, Т.Н.Карымсаков // Мал шаруашылығы мен мал азығы өндірісіндегі тәжірибелік іс негіздері. -Алматы, 2017. -196 б.

[5] Юрк Н.А. Управление поставками комбикормов / Н. А. Юрк, И. П. Иванова // Ресей ауыл шаруашылығы экономикасы. – 2021. – № 6. – Б. 38-41. DOI 10.32651/216-38.

[6] Мизанбекова С.К. Роль кормовой базы и комбикормовой промышленности в организации промышленного животноводства Казахстана / Мизанбекова С.К., Нурманбекова Г.К., Мизанбеков И.Т. // Аграрлық экономика. Беларусь Ұлттық Ғылым академиясы.- 2019.- № 4.- Б. 60 – 67.

[7] Таипов Т.А. Опыт и экономические проблемы производства мяса и продуктов его переработки /Таипов Т.А.// Іргелі зерттеулер. – 2018. – № 8 – Б. 105-109.

[8] Искендірова С.К. Проблемы субсидирования сельского хозяйства /С.К. Искендірова, Р.К. Конуспаев, Т.Ж. Демесинов// Вестник КарГУ. Экономика Сериясы.- 2019.- №4(96).- Б.61-66.

[9] Дедкова Е. Актуальные аспекты обеспечения продовольственной безопасности /Дедкова Е, Коростелкина И, Жидова О. // Қазуу Хабаршысы. Экономикалық Серия. – 2019. - № 3.- Б. 172-183 doi: <https://doi.org/10.26577/be-2019-3-e15>.

[10] Куандыкова М.Б., Омарбакиев Л.А., Камысбаев М.К. Аграрное предпринимательство Акмолинской области Казахстана на фоне пандемии. / Куандыкова М.Б., Омарбакиев Л.А., Камысбаев М.К. // Аграрлық нарықтың мәселелері.- 2021.- №2.- Б.123-129 <https://doi.org/10.46666/2021-2.2708-9991.15>.

References

[1] Kaliev, G.A. & Moldashev, A.B. (2021). Voprosy prodovol'stvennoi bezopasnosti Kazakhstana [Issues of food security in Kazakhstan]. Problemy agrorynka-Problems of Agrimarket, 4, 13-22 [in Russian]. [https:// doi.org/10.46666/2021-4.2708-9991.01](https://doi.org/10.46666/2021-4.2708-9991.01).

[2] Bautina, O.V. (2021). Tendentsii, osobennosti i ekonomicheskaya effektivnost' porodnogo razmeshcheniya krupnogo rogatogo skota v regionakh Rossii [Trends, features and economic efficiency of breed placement of cattle in the regions of Russia]. Ekonomika sel'skokhozyaistvennykh i pererabatyvayushchikh predpri-

yatii - Economics of agricultural and processing enterprises, 6, 13-16 [in Russian].

[3] Kalmagambetov, M.B., Baimukhanov, A.B. & Sheralieva, Zh.E. (2021). Vliyanie optimal'nogo ratsiona kormleniya na vyrashchivanie molodnyaka krupnogo rogatogo skota [The influence of the optimal feeding ration on the rearing of young cattle]. Problemy agrorynka-Problems of Agrimarket, 2, 100-107. [https:// doi.org/10.46666/2021-2.2708-9991.12](https://doi.org/10.46666/2021-2.2708-9991.12) [in Russian].

[4] Ombaev A.M., Zhazylbekov, N.A., Kalmagambetov, M.B., Kineev, M.A., Koshen, B.M. & Karymsakov, T.N. (2017). Zootehnicheskii i biokhimicheskii kontrol' za polnotsennost'yu kormleniya [Zootechnical and biochemical control over the usefulness of feeding. Fundamentals of experimental work in animal husbandry and pasture fodder production]. Almaty, 196 p. [in Russian].

[5] Yurk, N.A. & Ivanova, I.P. (2021). Upravlenie postavkami kombikormov [Management of feed supply]. Ekonomika sel'skogo khozyaistva Rossii-Economics of agriculture in Russia, 6, 38-41. DOI 10.32651/216-38. [in Russian].

[6] Mizanbekova, S.K., Nurmanbekova, G.K. & Mizanbekov, I.T. (2019). Rol' kormovoi-bazy i kombikormovoi promyshlennosti v organizatsii promyshlennogo zhivotnovodstva Kazakhstana [The role of the feed base and feed industry in the organization of industrial animal husbandry in Kazakhstan]. Agrarnaya ekonomika. Natsional'naya akademiya nauk Belarusi- Agrarian economy. National Academy of Sciences of Belarus, 4, 60 – 67 [in Russian].

[7] Taipov, T.A. (2018). Opyt i ekonomicheskie problem proizvodstva myasa i produktov ego pererabotki [Experience and economic problems of the production of meat and products of its processing]. Fundamental'nye issledovaniya-Fundamental researches, 8, 105-109 [in Russian].

[8] Iskendirova, S.K., Konuspaev, R.K., Demesinov, T.Zh. (2019). Problemy subsidirovaniya sel'skogo khozyaistva [Problems of subsidizing agriculture]. Vestnik KarGU. Seriya Ekonomika- Bulletin of the KarSU. Series Economics, 4(96), 61-66 [in Russian].

[9] Dedkova, E. (2019). Aktual'nye aspekty obespecheniya prodovol'stvennoi bezopasnosti [Actual aspects of ensuring food security]. VestnikKazNU. SeriyaEkonomicheskaya - Bulletin of KazNU. Series Economic, 3, 172-183. doi: <https://doi.org/10.26577/be-2019-3-e15> [in Russian].

[10] Kuandykova, M.B., Omarbakiev, L.A. & Kamysbaev, M.K. Agrarnoe predprinimatel'stvo Akmolinskoi oblasti Kazakhstana na fone pandemii [Agrarian entrepreneurship of the Akmola region of Kazakhstan against the backdrop of a pandemic]. Problemy agrorynka-Problems of Agrimarket, 2, 123-129. <https://doi.org/10.46666/2021-2.2708-9991.15> [in Russian].

Авторлар туралы ақпарат:

Қалпақпаева Жанат Мұратқызы – **негізгі автор**; экономика ғылымдарының кандидаты; «Экономика және менеджмент» кафедрасының аға оқытушы; Алматы технологиялық университеті; 050012 Төле би көш., 100, Алматы қ., Қазақстан; e-mail: ali512@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-0609-0487>.

Сауранова Меруерт Мамыраимқызы; экономика ғылымдарының кандидаты; «Экономика және менеджмент» кафедрасының сениор - лекторы; Алматы технологиялық университеті; 050012 Төле би көш., 100, Алматы қ., Қазақстан; e-mail: meruert.sauranova@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-1804-842X>.

Саханова Гаухар Бахытқызы; Ph.D; «Экономика және менеджмент» кафедрасының қауымдастырылған профессор; Алматы технологиялық университеті; 050012 Төле би көш., 100, Алматы қ., Қазақстан; e-mail: g_sakhanova@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-4017-3059>.

Information about authors:

Kalpakpaeva Zhanat Muratovna - **The main author**; Candidate of Economic Sciences, Senior Lecturer of the Department of Economics and Management; Almaty Technological University; 050012 Tole bi str., 100, Almaty, Kazakhstan; e-mail: ali512@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-0609-0487>.

Sauranova Meruert Mamyraimovna; Candidate of Economic Sciences, Senior Lecturer of the Department of Economics and Management; Almaty Technological University; 050012 Tole bi str., 100, Almaty, Kazakhstan; e-mail: meruert.sauranova@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-1804-842X>.

Sakhanova Gaukhar Bakhytovna; Ph.D, Associate Professor of the Department of Economics and Management; Almaty Technological University; 050012 Tole bi str., 100, Almaty, Kazakhstan; e-mail: g_sakhanova@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-4017-3059>.

Информация об авторах:

Калпақпаева Жанат Муратовна – **основной автор**; кандидат экономических наук; старший преподаватель кафедры «Экономика и менеджмент»; Алматинский технологический университет; 050012 ул.Төле би, 100, г.Алматы, Казахстан; e-mail: ali512@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-0609-0487>.

Сауранова Меруерт Мамыраимовна; кандидат экономических наук; старший преподаватель кафедры «Экономика и менеджмент»; Алматинский технологический университет; 050012 ул.Төле би, 100, г.Алматы, Казахстан; e-mail: meruert.sauranova@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-1804-842X>.

Саханова Гаухар Бахытовна; Ph.D; ассоциированный профессор кафедры «Экономика и менеджмент»; Алматинский технологический университет; 050012 ул.Төле би, 100, г.Алматы, Казахстан; e-mail: g_sakhanova@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-4017-3059>.